

Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bağlamında COVID-19 Pandemisi: Küresel ve Ulusal Öngörüler

Ömer Faruk DERİNDAG¹, Hüseyin ALTAY²

Geliş Tarihi: 01.09.2020 | Kabul Tarihi: 10.10.2020

Öz: COVID-19 pandemisi 1929 Dünya ekonomik buhranından beri yaşanmış ekonomik kriz ve darboğazlardan gerek oluşturduğu ekonomik küçülmenin boyutu gerekse ortaya çıkış ve yayılış şekli açısından benzersiz ve çok boyutlu (sağlıksal, ekonomik, ticari) bir bozulmaya neden olmuştur. Küresel ekonomik göstergelerin seyri ve tahmini anlamında aşırı bir belirsizlik ortamı söz konusudur. Bu belirsizlik, arz ve talebin dengeye kavuşup kavuşmadığı, parasal genişlemenin etkin sonuçlar doğurup doğurmadığı, tüketici ve üretici güveninin yeniden tesis edilip edilmediği ve daha birçok değişkenin birlikte düzelmeye eğilimi içine girme ihtimalin daha zayıf görülmesinden dolayı olumsuz senaryoların daha baskın ve muhtemel bir görünüm kazanmasına neden olmaktadır. COVID-19'un etki analizlerinin literatürde az sayıda çalışma ile yapıldığı ve geleceğe dönük öngörü ve önerilere daha da az yer verildiği görülmektedir. Bu çalışmada özellikle ekonomik ve ticari anlamda tüm bu olasılıklar farklı yönleriyle değerlendirilmiş ve önerilere etraflıca yer verilerek kamu otoritesi, şirketler ve uluslararası ticaret profesyonelleri nezdinde farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Uluslararası Ticaret, Ekonomi.

¹ İnönü Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü
omer.derindag@inonu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-6693-0628

² İnönü Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü
huseyin.altay@inonu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-3889-7354

COVID-19 Pandemic in the Context of International Trade and Business: Global & National Insights

Abstract: The COVID-19 pandemic has caused a unique and multidimensional (health, economic, commercial) contraction since the world economic crisis of 1929, both in the context of the economic downturn caused by the economic crisis and bottlenecks, and the way it emerged and spread. There is an economic climate of extreme uncertainty in terms of the monitoring the inclinations and estimating of global economic indicators. This uncertainty triggers negative scenarios to appear more dominant and likely according to perceived probabilities of whether supply and demand are in balance, whether quantitative easing has effective results, whether consumer and producer confidence has been re-established, and the likelihood of many other variables getting better together. It is reviewed that a small number of studies in literature conducted addressing the impact analyzes of COVID-19, and there is even less investigation for future predictions and suggestions. In this study, all these possibilities, especially in economic and commercial terms, were evaluated from different aspects and the suggestions were included in detail to raise awareness among the public authorities, companies, and international trade professionals.

Keywords: COVID-19, International Trade, Economy.

Giriş

Dünya’da hemen hemen ulaşmadığı ülke kalmayan ve Eylül 2020 itibariyle yaklaşık 1 milyon (WHO, 2020) insanın hayatını kaybetmesine neden olan COVID-19 virüs salgını ve bu salgın nedeniyle ortaya çıkan zorunlu ve gerekli kısıtlamalar, 1929 Dünya ekonomik buhranından buyana hiç görülmemiş büyüklükte benzersiz (Song, ve Zhou, 2020; Vidya, ve Prabheesh, 2020) bir ekonomik bozulmaya neden olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Ülkeler, bir yandan pandeminin yarattığı sağlık risklerini yönetmeye çalışırken diğer yandan alt üst olan ekonomik aktivitenin iyileştirilmesi için yeni ve etkili araçlar geliştirmek için çabalamaktadır. Bu ekonomik çabalar bazı durumlarda sahada Dünya Ticaret Örgütü’nün (WTO) uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması prensibine tamamen ters uygulamalar (Carreno, Dolle, Medina, ve Brandenburger, 2020) yaşanmasına neden olmaktadır.

Bir sağlık krizinin küresel boyuttaki bir ekonomik krize dönüşmesini ilk kez deneyimleyen toplumlar, kurumlar ve devletler yeterince tanımadıkları bu durum karşısında birkaç aylık bir bocalama ve aynı dili konuşamama (Moser, 2020) dönemi geçirmişlerdir. Bunun nedenlerinden biri virüsün diğer yaygın hastalıklardan çok farklı, semptomlar oluşturmadan (Larsen, Martin, Martin, Kuhn, ve Hicks, 2020) hızlı bir şekilde yayılıyor olması ve en önemlisi beraberinde fiziksel mesafe kısıtlamalarını getiriyor olmasıdır.

Çin Halk Cumhuriyeti’nin orta-doğu kesiminde yer alan Hubei eyaletinin başkenti olan Vuhan’da 1 Aralık 2019

tarhinde ortaya çıkan COVID-19 koronavirüs pandemisinin neden olduğu olumsuz ekonomik tablo, salgın henüz sonlanmamış olmasına rağmen şimdiden dünya ekonomik krizler tarihi içindeki yerini almıştır. Öyle ki, Büyük Buhran ya da 1929 Dünya Ekonomik Buhranı olarak (The Great Depression of 1929) nitelenen krize benzer olarak, yaşanan COVID-19 krizi IMF (Uluslararası Para Fonu) tarafından Büyük Sosyal İzolasyon (The Great Lockdown) olarak betimlenmiştir (IMF, 2020).

Salgının yayılmaya başladığı aylarda dünya borsalarında ciddi kayıplar ve hatta çöküşler yaşanmış, pandemi krizinin geride bıraktığı fazla ham petrolün tüm depoların dolmasına neden olması ve sonrasında Suudi Arabistan ile Rusya arasındaki müzakerelerin üretimin kısılması kararıyla sonuçlanmaması ABD'deki petrol fiyatlarının ilk kez rekor düzeyde negatif dönmesine neden olmuştur (Song ve Zhou, 2020).

Pandeminin bir sonucu olarak, küresel ekonominin 2020'de 2008-2009 finansal krizinden de daha derin bir daralma göstererek %3 oranında keskin bir küçülme ile karşı karşıya olduğu tahmin edilmektedir (IMF, 2020). Bu çalışmada COVID-19 pandemisi, sağlık, akademi, işletmeler ve özellikle de ekonomi ve ticaret bağlamında farklı yönleriyle değerlendirilecektir.

2. Farklı Boyutlarıyla COVID-19 Pandemisi

COVID-19 pandemisinin küresel anlamda doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemediği hemen hemen hiçbir değişken, yapı, sistem ve sektör kalmamış durumdadır. Konunun kısaca sağlıkla ve akademiyle ilintili genel tablosuna bakıldıktan son-

ra, işletmeler, ekonomi ve ticaret bağlamında neleri etkilediğine ve neleri değiştirme potansiyeline sahip olduğuna bakılacaktır. Durum tespitinin yanında geleceğe dönük öngörüler ve olası çözüm önerileri tartışılacaktır.

2.1. Sağlık

DSÖ'nün (Dünya Sağlık Örgütü) COVID-19 virüs salgınına 30 Ocak 2020 tarihinde kamu sağlığı açısından uluslararası ölçekte acil durum olarak ilan etmesinin ve 11 Mart 2020 tarihli ve 51 sayılı durum raporu ile pandemi olarak tanımlanmasının öncesinde ve sonrasında konuya ilişkin çok sayıda durum tespiti, araştırma ve rapor yayımlandı. Problemin doğası gereği kitap, makale, araştırma, bildiri gibi bilimsel yayınların büyük çoğunluğu konunun sağlık ve sağlıkla ilintili yönüne odaklandı. Web of Science veri tabanında bulunan ve konu olarak COVID-19'u ele alan toplam 31.244 kaynağın sadece 549 tanesi işletme ve ekonomi alanındaydı (Web of Science, 2020).

Koronavirüsle mücadelede vaka ve ölüm sayıları anlamında istatistiksel olarak daha başarılı görünen ülkelerin bunu etkili strateji ve politikaları vasıtasıyla mı; toplumsal olarak kurallara uyma bilincine sahip ve duyarlılık düzeyleri yüksek vatandaşları sayesinde mi; yetkin sağlık çalışanları ile yüksek yatak ve test kapasiteli üstün sağlık sistemleri yardımıyla mı; hızlı, esnek ve etkili kararlar alabilen bürokrasileri ve siyasi mekanizmaları ile mi, yoksa yüksek toplumsal bilinçleri ve ulusal adanmışlıkları sayesinde mi başardıkları, sağlık bilimleri ve sosyal bilimler tarafından bu konuda yapılmış ve yapılacak nitelikli ve kapsamlı araştırmalar ışığında anlaşılmalıdır.

Aynı şekilde başarısız görünen ülkelerin neleri eksik ya da yanlış yaptıkları ve nelerden yoksun oldukları da bu şekilde belirlenmiş olacaktır.

2.2. Akademi

Uluslararası ticaret ve ekonomik aktivite bağlamında COVID-19 ile ilgili net bir durum ve etki analizi yapmaya çalışıldığında, pandemi sürecinin devam ediyor olması ve ne zaman sonlanacağına belirsiz olması, ekonomik verileri işlemede ve ekonomik etkiler bağlamında anlamlı sonuçlara varılabilmeye önündeki kısıtlar ve zorluklar (Albu vd., 2020; Baker, Bloom, Davis, ve Terry, 2020; Carreno vd., 2020) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Web of Science veri tabanındaki çalışma sayısının henüz yeterli düzeye çıkmamış olmasını kabul edilebilir olarak görmek gerekir. Bunun yanı sıra, uluslararası ticaret verilerinin ilgili aydan birkaç ay sonra yayınlanmasının yanı sıra PMI, tüketici güven endeksi, tüketici harcamaları, ithalat-ihracat, kredi hacmi, enflasyon, faiz oranları gibi indikatörlerin gerçek zamanlı olarak sağlanabilmesi önündeki zorluklar ve bu veriler ışığında hükümetlerin ve uluslararası finansal kuruluşların aldıkları önlemlerin aslında birkaç ay önce ortaya çıkan tablonun giderilmesine yönelik atılmış adımlardan öteye geçememesi krizin tanımlanması, etkilerinin ve çözüm adımlarının ölçülmesi, senaryo analizlerinin yapılması ve çözüme yönelik daha işlevsel eylemlerin belirlenmesini çok daha zor hale getirmektedir.

İlk kez bir pandeminin neden olduğu küresel bir ekonomik dar boğazın yaşanması, birçok yeni ekonomik olgu ve kuramı da beraberinde getirecektir. COVID-19 ile ilgili yapıla-

cak ekonometrik modellemelerde daha önce görmediğimiz değişkenlerin de yer alması kuvvetle muhtemeldir.

2.3. İşletmeler

Hemen hemen bütün uluslararası işletmeler COVID-19 pandemisine hem insani hem de ticari anlamda nasıl bir strateji ve eylem planı ile yanıt vereceklerini internet siteleri aracılığıyla duyurdular. Şirketlerin mikro ölçekte aldıkları tedbirler ve ülkelerin makro ölçekteki iyileştirme paketleri global ekonomik aktivitede ve tedarik zincirinde köklü değişimlere neden oldu. Çünkü, COVID-19'la birlikte gelen bu kriz, gelişmişlik düzeyi ve teknolojik kapasitesi ne olursa olsun hemen hemen bütün ülkeleri derinden sarstı.

Ancak şunu biliyoruz ki KOBİ'ler büyük ölçekli işletmelere göre krizlere ve ekonomik şoklara daha kırılgan işletmelerdir (Li, Segarra Roca, ve Papaoikonomou, 2011; Smallbone, Deakins, Battisti, ve Kitching, 2012). Türkiye gibi gelişmekte olan pazarlarda özellikle imalat sektöründeki KOBİ'lerin hammadde ve ara malı ithalatı için bölgesel veya yerel tedarik zincirlerinden ziyade uluslararası tedarik zincirlerine bağımlı olduklarını düşündüğümüzde, ortaya çıkması gereken nihai ürünün ya hiç üretilmedi ya da aşırı talep nedeniyle yükselen hammadde fiyatlarından dolayı rekabetçi olmayan fiyat düzeylerinde pazara sunuldu. KOBİ'lerin döviz erişimlerinin nispeten sınırlı olması da diğer önemli bir zayıf nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Sektörel bazda farklılıklar olmakla birlikte, finansal yapıları ve stok taşıma kabiliyetleri daha güçlü olan

büyük ölçekli işletmeler ise limitleri dahilinde krizle başa çıkabilme konusunda KOBİ'lerden daha avantajlı konumdadırlar.

COVID-19 salgınının olumsuz şekilde etkilediği şirketler risklerini yönetirken, benzer salgınlara maruz kalmaları durumunda hisse senetleri de dahil olmak bütün işletme fonksiyonlarının ve faaliyetlerinin aslında ne kadar da savunmasız oldukları bilinciyle hareket etmek zorunda kalacaklardır. Çünkü sağlık kurullarının önerisi ve kamu otoritesinin icra gücü ile zorunlu kılınan evde kalma uyarıları, sokağa çıkma kısıtlamaları, işyeri kapatmaları, çalışan sayıları ve çalışma saatleri ile ilgili düzenlemeler, ürün hareketliliği ve tedarik zincirlerindeki kesintiler, ürün ve hizmetlere olan talebin dibe vurması beraberinde birçok sorunun da yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye'de alacak takiplerinin durdurulması, kamuya olan borçların ertelenmesi ve yapılandırılması ile ilgili kolaylıklar, işyeri kapatma, konkordato ve iflas taleplerinin askıya alınması, işçi çıkarmanın engellenmesi gibi gerekli adımlarla ekonomik krizin derinleşmesinin engellenmesi ve bunun bir sosyal krize neden olmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Ancak serbest piyasa ekonomisini benimsemiş ve uluslararası ekonomik sisteme entegre olmuş bir ülke olarak Türkiye'nin kendi içinde aldığı tedbirler ne kadar doğru ve yerinde olursa olsun etki düzeyi belli bir sınırın üzerine geçemeyecektir. İhtiyaç duyduğu hammadde ve ara malını Çin'den ve Ortadoğu'dan ithalat yoluyla tedarik edip, ürettiği nihai ürünü Avrupa'ya ihraç eden bir Türk şirketini düşündüğümüzde, bu şirketin Almanya, Hollanda ya da İngiltere'deki bir finans kuruluşundan aldığı kredilerin vadeleri maalesef esnemiyor olacaktır. Bir yandan stokları

yükselip sabit giderleri negatif etkide bulunmaya devam eden ancak diğer yandan ihracat pazarındaki talebin yetersizliğinden dolayı ürün satamaz duruma gelen bu şirketin böyle bir çıkmazdan kurtulması çok da kolay olmayacaktır. Şirketin yabancı değil de yerli bir finans kuruluşundan kredi kullanmış olduğunun varsayılması da makro anlamda bir şeyi değiştirmeyecektir. Çünkü, yapısal bir sorun olarak tasarruf miktarının yeterli olmadığı Türkiye’de diğer bir kırılma indikatörü olarak dış kaynağa bağımlılığın altını çizmek gerekir. Örneğimize dönecek olursak, aslında şirketin yabancı yerine Türk finans sisteminden kredi olarak kullandığı kaynak, farklı ülke bankalarının bir araya gelip oluşturdukları sendikasyon kredisinin üzerine banka karı eklenip transfer edilmesinden başka bir şey değildir.

2. 4. Ekonomi ve Ticaret

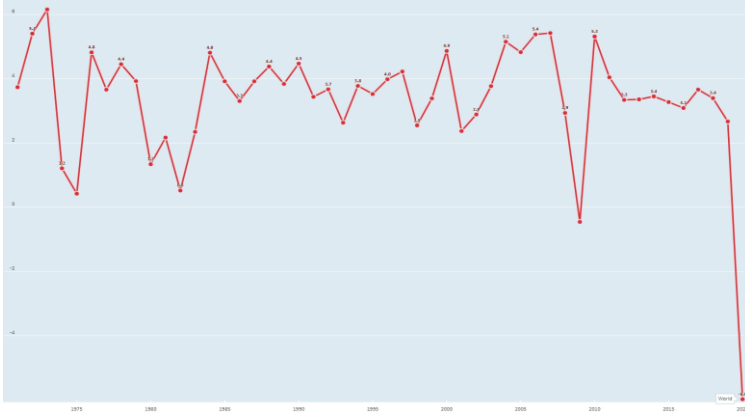
COVID-19 salgını, global anlamda milyonlarca insanı ve şirketi tehdit eden eş benzeri görülmemiş bir ekonomik kriz yaratmıştır. Ürün ve hizmet arzında yaşanan bu şok, kimi sektörlerde arzın durma noktasına gelmesine neden olmuştur. Aynı paralelde talepte de ciddi bir çöküş yaşanmıştır. Arz ve talep üzerindeki en yıkıcı etkisini eğlence ve turizm sektöründe (Brinca, Duarte ve Farai-e-Castro, 2020) gösteren bu kriz iş gücü piyasası ve istihdam (Coibion, Gorodnichenko, ve Weber, 2020) üzerinde de derin olumsuz etkilerde bulunmuştur.

Krizin ekonomik ve ticari anlamda bu denli yıkıcı etkiler bırakmasının diğer bir nedeni de yarattığı belirsizlik (Altig, vd., 2020; Song, ve Zhou, 2020; Bloom, Davis, ve Terry, 2020)

ortamıdır. Belirsizlik ortamında en kötü senaryoya göre hareket etme eğiliminde olan Dünyanın dört bir yanındaki farklı devletler, COVID-19 salgınına yanıt olarak ticaretle ilgili vergiye dayalı olan ve vergi dışı kısıtlamalar uygulamaya başlamışlar bundan etkilenen ülkeler ise temel mallar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması çağrısında bulunmuşlardır (Carreño, Dolle, Medina, ve Brandenburger, 2020).

OECD'nin (2020) tek dalga varsayımına dayanarak yaptığı tahmine göre, küresel reel milli gelirin 2020 senesinde %6,0 oranında küçüleceği tahmin edilmektedir. İkinci bir virüs dalgasının yaşanması durumunda ise küçülmenin boyutu %7,6 seviyesine kadar ulaşacağı öngörülmektedir.

Şekil 1: Tek Dalga Senaryosuna Göre Küresel Reel Milli Gelir Yıllık Büyüme Oranı Tahmini (1971-2020)

OECD'nin (2020) Türkiye için yaptığı tek dalga senaryosuna göre ise 2020 senesini Türkiye ekonomisinin %4,8 küçülme ile tamamlayacağı tahmin edilmektedir. İkinci dalganın yaşanması durumunda ise küçülme oranının %8,1 gibi yüksek bir orana ulaşacak olması öngörülmektedir.

Şekil 2: Tek Dalga Senaryosuna Göre Türkiye'nin Reel Milli Gelir Yıllık Büyüme Oranı Tahmini (1971-2020)

OECD'nin Türkiye için ikinci dalga senaryosunda büyüme tahminini agresif bir şekilde aşağıya çekmesinin muhtemel nedenlerinden biri en büyük ihracat pazarımız olan EURO bölgesinde %10'a yakın bir küçülmenin bekleniyor olması ve ihracata dayalı bir büyüme modeli benimseyen Türkiye'nin finansal dış kaynağa olduğu kadar hammadde ve ara malı anlamında da dış kaynaklara bağımlı olduğu gerçeğidir. COVID-19'dan bağımsız olarak bu tablonun değişmesi için mevcut ticari portföyün yüksek katma değerli ve yüksek teknoloji kullanımına dayalı ürün ve hizmetlere dönüşümünün sağlanması gerekir. Bunun yatırım yapılmış bir ülke algısı ve itibarlı, yenilikçi, sürdürülebilir ve güvenilir markalarla desteklenmemesi durumunda uzun soluklu bir iyileşmeden söz etmek zor olacaktır.

Türkiye'de yüksek dolar kuru ve salgın nedeniyle ithalata olan talebinin azalmasına rağmen maliyet artışları genel

fiyat düzeyi üzerindeki enflasyonist baskıları da tetiklemiştir. Ancak asıl tehlike mali tabloları bozulan, satış ve karlılık hedeflerini gerçekleştiremeyen şirketlerin önümüzdeki aylarda ve özellikle de 2021 senesi içinde krizin kayıplarını telafi edebilmek için fiyat artışlarına gidebileceği ihtimalidir. Bu durumu aslında devletin bütçe disiplinini sağlamaya yönelik attığı finansal ve ekonomik ayarlamaların özel sektörde vücut bulmuş halinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla bilançolarını iyileştirmeye çalışan şirketlerin “verimlilik” odaklı yeni stratejiler geliştirmesini beklemek oldukça doğaldır. Burada hem devletin hem de şirketlerin getireceği her bir birim ilave yükün tüketiciler tarafından finanse edileceğini belirtmeye gerek yoktur. Bunun tek istisnası müşterileri sınır ötesinde olan ihracatçı şirketlerdir. İhracat arttıkça ödemeler dengesi rahatlayacak ve bu rahatlık ekonomik politikalara da yansımaktır. Bu bağlamda Türkiye için uluslararası ticaretin ne derece hayati öneme sahip olduğu bu pandeminin yarattığı kriz sayesinde bir kez daha teyit edilmiştir.

Uluslararası ticarete tüketici talebi kaynaklı bir fiyat artış baskısının en iyimser tahminle 2021 yılının ilk yarısından önce oluşmaya başlaması zor görünmektedir. Bunun arkasında yatan en önemli neden olarak pandemi kaynaklı özellikle ABD (U. S. Department of Labor, 2020) ve Avrupa’da (Eurostat, 2020) artan işsizlik oranlarını göstermek mümkündür.

Bir diğer sorunlu nokta ise normal günlerden geçmediğimiz için COVID-19 nedeniyle piyasadan fiyat toplayan istatistiksel birimlerin belirli mal ve hizmetler için fiyat endeksi oluşturmada ciddi zorluklarla karşı karşıya olmalarıdır (Blundell,

Griffith, Levell, ve O'Connell, 2020). Bu zorluk ve kısıtlar şöyle özetlenebilir: TÜFE'nin (Tüketici fiyat endeksi) dayandığı öğeler sepetinin artık gerçek harcamaları temsil etmeyecek olması, 2021 ve 2022 için TÜFE sepetinin aslında 2020'de gerçekleşen harcamalara dayalı olacak olması, bazı maliyet artışlarının kayda alınamayabileceği, TÜFE'nin gerçekte ölçtüğü şeyin mal ve hizmetlerin fiyat seviyelerindeki artışlar olması ancak genellikle ölçtüğü düşünülen şeyin belirli bir yaşam standardını sürdürmenin maliyetindeki artış olarak algılanmasıyla bu iki değişken arasındaki boşluğun normalden çok daha büyük olacak olması (Blundell vd., 2020).

İşsizlik oranı hem sosyal hem de ekonomik boyutları ile uluslararası ticaret ve ekonomiler için önemli bir göstergedir. Artan işsizlik, bireyler için gelir kaybı anlamına gelirken, devletler içinse sosyal yardım harcamalarının artırılması konusunda daha fazla baskıya maruz kalınması anlamına gelir. Kamu finansmanı açısından baktığımızda, işsizlik oranlarındaki artış kamu maliyesinin en önemli girdi kalemi olan vergi gelirlerinde azalmayı beraberinde getirir. İşsizliğin bu denli kritik bir konu olması nedeniyle COVID-19 salgını için devletlerin açıkladıkları ekonomik destek paketlerinin içeriklerinde doğrudan ya da dolaylı olarak işsizliğin artmasının engellenmesi ya da artışın sınırlandırılması veya en azından işsizlik artışının etkilerinin minimize edilmesine yönelik tedbirler olduğunu görmekteyiz. Bu tedbirler işten çıkarmaların yasa yoluyla durdurulması, çalışan ücretlerini ödemedeki güçlük çeken şirketlere ücretin tamamını ya da bir bölümünü ödemedeki destek sağlanması ve doğrudan bireylere fon aktarımı gibi farklı ülkelerde farklı şe-

killerde ortaya çıkabilmektedir. Çalışanların gelirlerinin tamamını ya da bir bölümünü kaybettikleri bir ekonomide harcama tutar ve eğilimlerinde negatif yönlü ciddi değişimler yaşanır. Çalışanların gelirlerini hiç kaybetmediklerini düşündüğümüz senaryoda bile geleceğe dönük belirsizlikler nedeniyle harcama yapıları eskisi gibi olmayacaktır. Birincil ve temel ihtiyaçlar ile salgının oluşturduğu sağlık riskinden kaçınmaya dönük harcamalar ön plana çıkacaktır.

Enflasyonist baskı anlamında ortaya çıkabilecek diğer bir risk ise 8 Ocak 2020 tarihinde gün içi işlem gördüğü en yüksek fiyat olan 71,07 dolardan, 22 Nisan 2020 tarihinde gün içi işlem gördüğü en düşük fiyat olan 15,93 dolara gerileyen ve 2020 Eylül ayı itibariyle 40 dolar seviyelerinde seyreden brent petrol fiyatlarında yaşanabilecek fiyat artışlarıdır. Amerikan Merkez Bankası FED'in Federal Açık Piyasa İşlemleri Komitesi'nin (FOMC) 16 Eylül 2020 tarihli basın açıklamasında da (The Federal Reserve System, 2020) açıkça ifade edildiği gibi zayıf talep ve önemli ölçüde düşük petrol fiyatları, tüketici fiyatlarında yaşanması muhtemel fiyat artışlarını aşağıda tutmaktadır. ABD gibi hem petrol üreticisi hem de düşük enflasyon ortamındaki bir ekonomi için kriz ortamında FED'in enflasyonun önce %2'yi hafifçe aşmasını ve sonrasında %2'ye çıpalanmasını hedeflemesi olumsuz bir ekonomik görünüm oluşturmayabilir. Gerek doların rezerv para birimi olmasının gerekse miktarı şimdiki kadar yüklü olmasa bile 2008 finansal krizinden sonra yapılan parasal genişlemenin ABD'de bir enflasyona neden olmadığının tecrübe edilmiş olmasının ABD'ye esneklik sağladığı ise ortadadır. Aynı esnekliğin belli ölçüde EURO için ve

EURO bölgesi ülkeleri için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Türkiye için durumun biraz farklı ve karmaşık olduğunun bilinmesi gerekir. Pandeminin başlangıç aşamasında petrol fiyatlarının seyrinin Türkiye lehine (Aydın, ve Arı, 2020) bir tablo ortaya koymasına karşın, gelişmekte olan ekonomiler içinde petrol fiyatlarına, cari açığa ve kur ataklarına karşı daha kırılgan (Morgan Stanley, 2013) olan Türkiye için enflasyonu kontrol altına alabilmek adına daha fazla değişkenin yönetilmesi gerekmektedir. Bir yandan ekonomik büyümeyi garanti altına almaya çalışırken diğer yandan büyümenin yaratacağı enflasyonist baskılarla mücadele etmek öncelikle borçlanma maliyetlerinin aşağı çekilmesini gerekli kılmaktadır. Borçlanma maliyetlerin neden yüksek olduğuna bakacak olursak, kredi temerrüt takası (CDS) oranları karşımıza çıkacaktır. Türkiye'nin en azından Endonezya, Rusya, Meksika, İtalya, Yunanistan ve Brezilya gibi ülkelere benzer CDS oranlarına sahip olması borçlanma maliyetlerinde ciddi bir iyileşme sağlayabilir. CDS oranlarının neden yüksek olduğuyla ilgili ise birçok alt üretmek mümkün olabilir. Bütün ekonomik göstergelerin olumlu ya da olumsuz anlamda etkilediği CDS piriminin fiyatlanmasında ülkenin jeopolitik durumu gibi ekonomipolitik dengeler de söz konusudur. Bunun yansırı önde gelen kredi derecelendirme kuruluşlarının (Fitch Ratings, Moody's, Standard & Poor's) ülke puanları da önemli rol oynamaktadır. Bu aynı zamanda doğrudan yabancı yatırım ve portföy yatırım kararlarında da etkilidir. Birçok yatırım fonu yatırım yapacağı ülkeyi, varlığı ya da enstrümanı belirlerken adı geçen üç dere-

celendirme kuruluşunun en az ikisinden geçer not almış olmayı bir ön gereklilik olarak belirleyebilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

COVID-19'un pandemi olarak tanımlanmasından sonrasında konuya ilişkin çok sayıda durum tespiti, araştırma ve rapor yayımlanmıştır. Problemin doğası gereği kitap, makale, araştırma, bildiri gibi bilimsel yayınların büyük çoğunluğu konunun sağlık ve sağlıkla ilintili yönüne odaklanmaktadır. İşletme ve ekonomiyle ilgili çalışmaların nispeten daha az olmasını doğal karşılamak mümkün olmakla birlikte, bu sayının krizin etkileri daha da belirginleştikçe hızla artacağından şüphe yoktur.

COVID-19 ile ilgili net bir durum ve etki analizi yapmaya çalıştığımızda, pandemi sürecinin devam ediyor olması ve ne zaman sonlanacağına belirsiz olması, ekonomik verileri işlemede ve ekonomik etkiler bağlamında anlamlı sonuçlara varılabilmeye kısıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zamanla konuyla ilgili yayınların ve verilerin işletmecilik bağlamında da artması, daha kapsamlı ve derinlikli analiz yapmaya izin verecektir.

COVID-19'la birlikte gelen bu kriz, gelişmişlik düzeyi ve teknolojik kapasitesi ne olursa olsun hemen hemen bütün ülkeleri derinden sarsmıştır.

Şirketlerin mikro ölçekte aldıkları tedbirler ve ülkelerin makro ölçekteki iyileştirme paketleri global ekonomik aktivitede köklü değişimlere neden olmuştur.

COVID-19 ürün hareketliliği ve tedarik zincirlerinde kesintilere, ürün ve hizmetlere olan talebin dibe vurmasına, başta ödeme krizi olmak üzere birçok sorunun yaşanmasına neden olmuştur. Ürün ve hizmet arzında yaşanan şok kimi sektörlerde arzın durma noktasına gelmesine neden olmuştur.

Türkiye’de alacak takiplerinin durdurulması, kamuya olan borçların ertelenmesi ve yapılandırılması ile ilgili kolaylıklar, işyeri kapatma, konkordato ve iflas taleplerinin askıya alınması, işçi çıkarmanın engellenmesi gibi gerekli adımlarla ekonomik krizin derinleşmesinin engellenmiş ve bunun bir sosyal krize neden olmasının önüne geçmiştir.

COVID-19 pandemisinin ekonomik ve ticari anlamda daha az hasarla atlatılmasına yönelik önerileri şöyle özetlemek mümkündür:

- Özellikle yerli ikamesi olmayan hammadde ve ara malına bağımlı sektörler ve KOBİ’lerin dövizde daha kolay erişebilmelerine olanak sağlayacak yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmalıdır.

- Her alanda kullanımı yaygınlaşan dijitalleşme ve teknoloji kullanımı en azından kriz ortamında krediye ve desteklere erişim bağlamında kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı unsur olarak devreye alınmalıdır. Örneğin, e-platformlar, kredi başvuru süreçlerini basitleştirebilir ve MSME kredilerinin geri dönüş sürelerini azaltabilir.

- Pandemi sonrası dönemde sağlam bir toparlanmaya yol açabilecek üç temel faktörün yapısal reform, yeni teknoloji ve yeniden entegrasyon (yeniden küreselleşme) olduğunu sa-

vunulmaktadır (Song, ve Zhou, 2020). Bu bağlamda, yapısal ekonomik reformlara olduğu kadar teknoloji erişiminin yaygınlaştırılmasına da ihtiyaç vardır. Bunun ilk ve en temel adımı olarak bir an önce tüm ülkenin fiber optik altyapıya kavuşturulması için somut adımlar atılmalıdır.

- COVID-19 ile beraber artık ekonomi politikaları ve genel siyaset, ekonomik büyüme ve sosyal refah hedeflerine yönelirken insan ve toplum sağlığı, toplumsal eşitsizlikler, çevresel etki ve sürdürülebilirlik gibi kavramlar üzerinde daha fazla düşünmek zorundadır (Ashford, Hall, Arango-Quiroga, Metaxas, ve Showalter, 2020).

- Uluslararası piyasalarda kriz ortamında yaşanması muhtemel döviz ve değerli metal kıtlıklarına karşı alınabilecek önlemlerden biri de kripto paralar (Conlon, Corbet, ve McGee, 2020), dijital paralar ve mobil paralar ile ilgili bir B planının hazırlanmasıdır. Kısıtlı da olsa uluslararası ticarete kullanımı söz konusu olan dijital paraların genel durumuna baktığımızda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın ve 2020 Temmuz ayının ortaları itibariyle 36 merkez bankasının dijital paralar üzerine çalıştıkları görülmektedir (Auer, Cornelli, ve Frost, 2020).

- Yeni olmakla beraber hızla gelişen ve sayıları artan merkeziyetsiz finans (DeFi, decentralized finance) (Avgouleas, ve Kiayias, 2020) platformlarındaki bankacılık enstrümanlarının ne gibi fırsatlar barındırdıkları incelenmeli ve uluslararası ticaret yapan şirketlerin bu yeni ekosistem ile ilgili farkındalık düzeyleri arttırılmalıdır.

- Salgın ve ekonomik kriz dönemlerinde yeni döneme adapte olmakta zorlanan girişimcilerin (Ratten, 2020) risk iştahının yükseltilmesini sağlamak amacıyla krizin doğasına göre sektörel ve bölgesel temelde planlanmış ve alışılmış teşvik mekanizmalarının ötesinde bir içeriğe sahip paketler hazırlanmalıdır.

- Hammadde, yarı mamul ve nihai ürün hareketliliği için tedarik zinciri ve lojistik sektörünün (Paul, ve Chowdhury, 2020) kilit öneme sahip olduğu COVID-19 ile tescil edildiğinden, sektörde rekabeti arttırıcı önlemler alınmasının yansıra, yetersiz olduğu anlaşılan depolama kapasitelerinin artırılması yönünde adımlar atılmalıdır.

- Pandeminin etkilerinin görünenden ve beklenenden daha derin olacağını ortaya çıkması durumunda devletlerin dünyadaki ekonomik ve politik hakimiyetlerini daha açık beşidnetli bir şekilde kullanma eğilimi (Gruszczynski, 2020) içine girebilecekleri senaryonu pandemi ile mücadele planlarına dahil edilmelidir.

- Ticareti kısıtlayıcı önlemler salgın süresince çok sık değişiklik gösterebileceğinden devletlerin ve işletmelerin (Carreño, Dolle, Medina, ve Brandenburger, 2020) COVID-19 ile ilgili ticari gelişmeleri çok yakından takip etmeleri ve günlük olarak kendilerini güncel tutmaları gerekmektedir.

- 3 Kasım 2020 tarihinde yapılacak ABD başkanlık seçimlerinin COVID-19 ile ortaya çıkan belirsizlik tablosunu daha da flu hala getirecektir (Johnson, Pollock, ve Rauhaus, 2020). ABD’de demokratlar ve cumhuriyetçiler arasında yapılacak

seçimin galibini toplam oy oranın değil de kazanılmış delege sayısının tayin etmesi yapılan kamuoyu yoklamalarını spekülasyona açık hale getirmektedir. Önümüzdeki seçimde mektupla oy kullanma oranının COVID-19 nedeniyle artacak olması yönündeki beklentiler de ayrı bir belirsizlik ve gecikme kaynağıdır. Okyanus ötesindeki bir seçimin diğer ülkeleri neden etkilediğini ve buna neden önlem almak gerektiğini şöyle açıklayabiliriz: Söz konusu olan ülke ABD ve dolayısı ile Çin (Vidya, ve Prabheesh, 2020) olunca ve seçim sonucunun uygulanan ekonomik politikaları yeniden şekillendireceği (Johnson, vd., 2020) düşünüldüğünde, devletlerin ve piyasanın her iki senaryoya göre pozisyon almasını gerektirecektir. Daha önce yapılmış anlaşmaların geçerliliğini yitirip yitirmeyeceği, tedarik zincirinde coğrafi bir kaymanın yaşanıp yaşanmayacağı gibi birçok bir faktörün gözden geçirilmesi gerekecektir. En azından uluslararası portföy yatırımlarının ve doğrudan yabancı yatırımlarının yeni oluşacak politik paradigmadan bağımsız olmadığını geliştirmekte olan piyasalar için daha kritik bir veri olarak almak yerinde olacaktır.

Kaynakça

Albu, L. L., Preda, C. I., Lupu, R., Dobrotă, C. E., Călin, G. M., & Boghicevici, C. M. (2020). Estimates of Dynamics of the Covid19 Pandemic and of its Impact on the Economy. *Journal for Economic Forecasting*, (2), 5-17.

Altig, D., Baker, S., Barrero, J. M., Bloom, N., Bunn, P., Chen, S., ... & Mizen, P. (2020). Economic uncertainty before

and during the COVID-19 pandemic. *Journal of Public Economics*, 104274.

Ashford, N. A., Hall, R. P., Arango-Quiroga, J., Metaxas, K. A., & Showalter, A. L. (2020). Addressing Inequality: The First Step Beyond COVID-19 and Towards Sustainability. *Sustainability*, 12(13), 5404.

Auer, R., Cornelli, G., & Frost, J. (2020). Rise of the central bank digital currencies: drivers, approaches and Technologies. BIS Working Papers No 880. Erişim adresi: <https://www.bis.org/publ/work880.pdf>

Avgouleas, E., & Kiayias, A. (2020). The Architecture of Decentralised Finance Platforms: A New Open Finance Paradigm. *Edinburgh School of Law Research Paper*, (2020/16).

Aydın, L., & Ari, I. (2020). The impact of Covid-19 on Turkey's non-recoverable economic sectors compensating with falling crude oil prices: A computable general equilibrium analysis. *Energy Exploration & Exploitation*, 0144598720934007.

Baker, S. R., Bloom, N., Davis, S. J., & Terry, S. J. (2020). Covid-induced economic uncertainty (No. w26983). National Bureau of Economic Research.

Blundell, R., Griffith, R., Levell, P., & O'Connell, M. (2020). Could COVID-19 Infect the Consumer Prices Index?. *Fiscal Studies*, 41(2), 357-361.

Johnson, A. F., Pollock, W., & Rauhaus, B. (2020). Mass casualty event scenarios and political shifts: 2020 election outcomes and the US COVID-19 pandemic. *Administrative Theory & Praxis*, 42(2), 249-264.

Brinca, P., Duarte, J. B., & Faria-e-Castro, M. (2020). Measuring Sectoral Supply and Demand Shocks during COVID-19. FRB St. Louis Working Paper, (2020-011).

Carreño, I., Dolle, T., Medina, L., & Brandenburger, M. (2020). The implications of the Covid-19 pandemic on trade. *European Journal of Risk Regulation*, 11(2), 402-410.

Coibion, O., Gorodnichenko, Y., & Weber, M. (2020). Labor markets during the covid-19 crisis: A preliminary view (No. w27017). National Bureau of Economic Research.

Conlon, T., Corbet, S., & McGee, R. J. (2020). Are Cryptocurrencies a Safe Haven for Equity Markets? An International Perspective from the COVID-19 Pandemic. *Research in International Business and Finance*, 101248.

Dev, S. M., & Sengupta, R., (2020) Covid-19: Impact on the Indian Economy. Indira Gandhi Institute of Development Research (IGIDR) Working Paper Series, WP-2020-013.

Eurostat. (2020, Ağustos). Unemployment by sex and age - monthly data. Erişim adresi: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_m&lang=en

Gruszczynski, L. (2020). The COVID-19 Pandemic and International Trade: Temporary Turbulence or Paradigm Shift?. *European Journal of Risk Regulation*, 11(2), 337-342.

IMF. (2020). World Economic Outlook: The Great Lockdown. Washington, DC, April. Erişim adresi: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/World-Economic-Outlook-April-2020-The-Great-Lockdown-49306>

Larsen, J. R., Martin, M. R., Martin, J. D., Kuhn, P., & Hicks, J. B. (2020). Modeling the Onset of Symptoms of COVID-19. *Frontiers in Public Health*, 8, 473.

Li, X., Segarra Roca, P., & Papaoikonomou, E. (2011). SMEs' responses to the financial and economic crisis and policy implications: an analysis of agricultural and furniture sectors in Catalonia, Spain. *Policy Studies*, 32(4), 397-412.

Morgan Stanley. (2013, Aralık). Tales from the emerging world. Elections 2014: How fragile are the "Fragile Five"? Erişim adresi: https://www.morganstanley.com/public/Tales_from_the_Emerging_World_Fragile_Five.pdf

Moser, D. (2020). A fearful asymmetry: Covid-19 and America's information deficit with China. *The Asia-Pacific Journal Japan Focus*. 18(14).

OECD (2020), Real GDP forecast (indicator). doi: 10.1787/1f84150b-en. Erişim tarihi: 21 Eylül 2020)

Paul, S. K., & Chowdhury, P. (2020). A production recovery plan in manufacturing supply chains for a high-demand item during COVID-19. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*.

Ratten, V. (2020). Coronavirus (Covid-19) and entrepreneurship: cultural, lifestyle and societal changes. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*.

Smallbone, D., Deakins, D., Battisti, M., & Kitching, J. (2012). Small business responses to a major economic downturn: Empirical perspectives from New Zealand and the United Kingdom. *International Small Business Journal*, 30(7), 754-777.

Song, L., & Zhou, Y. (2020). The COVID-19 Pandemic and Its Impact on the Global Economy: What Does It Take to Turn Crisis into Opportunity?. *China & World Economy*, 28(4), 1-25.

The Federal Reserve System. (2020, Eylül). Federal Reserve press release. Erişim adresi: <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/monetary20200916a1.pdf>

U. S. Department of Labor. (2020, Ağustos). The employment situation - August 2020. Erişim adresi: <https://www.bls.gov/news.release/pdf/empisit.pdf>

Vidya, C. T., & Prabheesh, K. P. (2020). Implications of COVID-19 pandemic on the global trade networks. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56(10), 2408-2421.

Web of Science. (2020, Eylül 15). Erişim adresi: http://wcs.webofknowledge.com/RA/analyze.do?product=WOS&SID=F4KL6beNFG5xeZ35Qnh&field=SJ_ResearchArea_ResearchArea_en&yearSort=false

WHO. (2020, Eylül). Weekly Operational Update on COVID-19 21 September 2020. Erişim adresi: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200921-weekly-epi-update-6.pdf?sfvrsn=d9cf9496_6